

TÜRKİYE VE KAZAKİSTAN'DA ÂŞIK ATIŞMASININ/AYTISIN GÜNCEL DURUMU HAKKINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME*

A Comparative Study on the Current Situation of Call-And-Response/Aitys In Türkiye and Kazakhstan

Dr. Bekarys NURİMAN**

ÖZ

Türkiye’de âşık atışması, Kazakistan’da ise aytıs olarak bilinen söz yarışması, her iki ülkenin ortak kültürü olduğundan karşılaştırmalı olarak incelenmesi önemlidir. UNESCO’nun “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi”ne kaydedilen âşıklık geleneği/aytıs, 20. yüzyılın başından bu yana Türkiye ve Kazakistan’da ayrı ayrı ve birçok açıdan incelenmiştir. Ayrıca Metin Ergun, Bekir Şişman ve Nergis Biray gibi araştırmacılar tarafından yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, 1990’lı yıllardan başlayıp 2003 yılına kadar sürmüştür. Günümüzde de bu tür araştırmaların yapılması önem arz etmektedir. Bu makalede Türkiye ve Kazakistan’da âşık atışmasının/aytısın güncel durumunu mukayeseli olarak değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında 2022 yılında Türkiye’nin beş ilinde ve 2023 yılının ilk ayında bir ilde olmak üzere toplam altı ilde gözlem ve görüşme tekniği kullanılarak alan araştırması yapılmıştır. Ayrıca Kazakistan’da 2022 yılında düzenlenen akınlar aytısları da takip edilmiştir. Elde edilen verilerden hareketle Türkiye ve Kazakistan’da âşık atışmasının/aytısın güncel durumu, her iki ülkedeki âşıkların mevcut sayısı, düzenlenen programlar ve âşıkların yaptığı performansları olmak üzere üç alt başlık altında değerlendirilmiştir. Her iki ülkedeki benzerlikler, farklılıklar ve coğrafyaya özgü özellikler ele alınmıştır. Anadolu âşıklarının sayısı için T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının istatistik verileri, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesinin web sayfasında yer alan bilgiler ve bu konuda yapılan tezlerden yararlanılmıştır. Kazak akınlarının mevcut sayısı için de Kazakistan’da Uluslararası Aytıs Akınları ve Türkücü-Destancılar Birliğine üye olan ve üye olmasa da akın olarak tanınan söz ustalarının sayısı tespit edilmiştir. Neticede günümüzde yaşayan, Türkiye’de 721 âşık ve onun %2,7’si kadın âşık olduğu, Kazakistan’da ise 370 akın ve onun %20’sinin kadın akın olduğu belirlenmiştir. Türkiye’nin en genç âşığı 21 yaşında ve lisans öğrencisidir. Kazakistan’ın genç akınları 11 yaşında ve ortaokul 5. sınıf öğrencisidir. Aynı zamanda Türkiye’de üç âşığı, Kazakistan’da ise otuzdan fazla akının akademisyen olduğu anlaşılmaktadır. Karşılaştırdığında âşıklar programlarının düzenlenmesinde her iki ülkede benzerlik ve farklılıklar bulunmaktadır. Ortak unsurlardan biri, âşık atışmasının 20.yüzyılda panayır-larda/jarmenkelerde gerçekleştirilmesidir. Anadolu’nun kendine özgü özelliği, âşıklar etkinliğinin aynı başlık altında düzenli yapılan geleneksel bir bayrama dönüşmesi ve sembolik hediyelerle ödüllendirilmesidir. Kazakistan’daki etkinliklerin özelliği ise aytısların ortaokul-lise öğrencileri, gençler ve genel aytıslar olmak üzere akınların yaşlarına göre üç düzeyde ayrı ayrı düzenlenmesi ve başarılı olan akınlara ödül olarak araba veya 1-5 bin ABD doları karşılığında teşviklerin verilmesidir. Ayrıca devlet kurumları ve iş adamları tarafından desteklenmesi aytısın Kazak toplumunda daha popüler olmasını sağlamıştır. Alan araştırması ve değerlendirme sonucuna göre geleneğin Türkiye ve Kazakistan’daki en temel benzerlikleri olarak âşıkların sahnede yaptığı performansları tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle her iki ülkenin söz şairlerinin sanatını sahnede tek başına icra ettiği ve iki veya ikiden fazla kişinin karşılıklı atışma yaptığı görülmüştür. Saz eşliğinde veya sazsız da şiir söylediği ve bağlama/dombıra dışında başka müzik aletlerini de kullandığı belli olmuştur. Ayrıca her iki ülkede de âşıkların irticalen şiir söyleme yeteneğinin sınıandı ortaya çıkmıştır. Karşılaştırmalı çalışma Anadolu ve Kazak âşıkların fikir alışverişinde bulunmasına ve geleneğin daha da gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler

Âşık Atışması, Aytıs, Âşık, Akın, Karşılaştırma.

ABSTRACT

It is important to analyse the word contest, known as the call-and-response in Türkiye and the aytıs in Kazakhstan, as it is the common culture of both countries. The tradition of minstrelsy/aitys, which was inscribed in the “Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity” of UNESCO, has been studied separately and in many ways in Türkiye and Kazakhstan since the beginning of the 20th century. In

* Geliş tarihi: 27 Mart 2023 - Kabul tarihi: 22 Temmuz 2023

Nuriman, Bekarys. “Türkiye ve Kazakistan’da Âşık Atışmasının/Aytısın Güncel Durumu Hakkında Karşılaştırmalı Bir İnceleme” *Millî Folklor* 140 (Kış 2023): 107-118

** South Kazakhstan Pedagogical University named after Ozbekali Zhanybekov, Shymkent/Kazakhstan, bekarysnuriman@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6721-4295.

addition, comparative studies conducted by researchers such as Metin Ergun, Bekir Şişman and Nergis Biray started from the 1990s and continued until 2003. It is important to carry out such studies today. In this article, it is aimed to comparatively evaluate the current situation of minstrel tradition/aitys in Türkiye and Kazakhstan. Within the scope of the study, field research was conducted using observation and interview technique in a total of six provinces, in five provinces of Türkiye in 2022 and in one province in the first month of 2023. In addition, the akıns organized in Kazakhstan in 2022 were also followed. Based on the data obtained, the current status of minstrel tradition/aitys in Türkiye and Kazakhstan, the current number of minstrels in both countries, the programs organized and the performances of the minstrels were evaluated under three categories. The similarities, differences and geographical features in both countries are discussed. For the number of Anatolian minstrels, The statistical data of the Ministry of Culture and Tourism, the information on the website of the The Project Dictionary of Names in Turkish Literature and the theses made on this subject were used. For the current number of Kazakh programs, the number of masters of speech who are members of the International Aitys minstrels and Poet-Epicists Union and who are known as Akın, even though they are not members, has been determined. As a result, it has been determined that there are 721 minstrels living today in Türkiye and 2.7% of them are female minstrels, while in Kazakhstan there are 370 minstrels and 20% of them are women. Türkiye's youngest minstrel is 21 years old and an undergraduate student. Kazakhstan's youth minstrels are 11 years old and 5th grade students in secondary school. At the same time, it is understood that there are three minstrels in Türkiye and more than thirty in Kazakhstan. When compared, there are similarities and differences in the arrangement of the minstrel's programs in both countries. One of the common elements is that the call-and-response duets was held in fairs in the 20th century. The unique feature of Anatolia is that the minstrels' event turns into a traditional holiday held regularly under the same title and is rewarded with symbolic gifts. The peculiarity of the events in Kazakhstan is that the akıns of the aitys are organized separately at three levels according to their age: middle school-high school students, youth and general aitys, and incentives are given to successful minstrels in exchange for a car or 1.000 to 5.000 US Dollars. In addition, support by state institutions and businessmen made aitys more popular in Kazakh society. According to the results of the field research and evaluation, the performances of the minstrels on the stage were determined as the most basic similarities of the tradition in Türkiye and Kazakhstan. In other words, it was seen that the poets of both countries performed their art alone on the stage and two or more people had a quarrel. It is clear that poets sang with or without musical instruments and used other musical instruments besides bağlama/dombira. It was also revealed that in both countries the ability of poets to recite extemporaneously was tested. The comparative study will contribute to the exchange of ideas between Anatolian and Kazakh minstrels and the further development of the tradition.

Keywords

Call-and-response, aitys, minstrel, akın, comparison.

Giriş

Türkiye'de âşık atışması, Kazakistan'da aytıs olarak bilinen söz yarışması, her iki ülkenin ortak kültürüdür. İrticalen şiir söyleyip karşılıklı atışma yapan geleneğin temsilcilerine Türkiye'de âşık, Kazakistan'da ise akın ve aytısker denilir. 11. yüzyılda Orta Asya'dan göç eden Oğuzlar, âşıklık geleneği Anadolu'ya taşımış, ata yurtta kalan Kazak halkı ise geleneği yaşatmaya devam etmiştir. Ortak kültür olduğundan, geleneğin her iki ülkedeki güncel durumu karşılaştırmalı incelemeye değerdir. Âşıklık geleneği, 2009 yılında Türkiye tarafından (<https://ich.unesco.org>), aytıs ise 2015'te Kazakistan ve Kırgızistan tarafından UNESCO'nun "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi"ne kaydedilmiştir (<https://ich.unesco.org>). 20. yüzyılın başından günümüze kadar Anadolu âşıklık geleneği ve aytıs, ayrı ayrı ve her bakımdan incelenmiştir. Türkiye'de Fuat Köprülü, Umay Günay, İlhan Başgöz, Saim Sakaoglu, Fikret Türkmen, Doğan Kaya, Erman Artun, Öcal Oğuz, Metin Ekici, Metin Ergun, Bekir Şişman, Dilaver Düzgün gibi bilim insanları tarafından âşıklık geleneği araştırılmıştır. Kazakistan'da ise aytısı, Ahmet Baytursinov, Hael Dosmuhamedov, Saken Seyfullin, Muhtar Avezov, Sabit Mukanov, Müslim Bazarbayev, Esmagambet Ismailov, Zaki Ahmetov, Muhamedrahim Jarmuhamedov, Amanzhol Altay, Lazzat Urakova, Guldana Salimjan gibi akademisyenler ele almıştır. Amerikalı araştırmacı Eva-Marie Dubuisson Kazak aytısının siyasi kültürle ilişkisini değerlendirmiştir (2010: 101-115). Ayrıca G. Salimjan maka-

lesinde Kazakistan ve Çin’de düzenlenen Kazak akınlarının ayıtısı karşılaştırılmıştır (2017: 263-280). Geleneğin Türkiye ve Kazakistan’daki özellikleri, benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırmalı olarak 1990’lı yıllardan sonra incelenmeye başlanmıştır. Bu tür çalışmalarda M. Ergun, B. Şişman, N. Biray gibi araştırmacıların incelemeleri son derece önemlidir. Örneğin, M. Ergun âşık ve akınların hayat hikâyesindeki rüya motifini değerlendirir (1994: 8-13). Şişman ise her iki ülkedeki âşıklık geleneğinin değişmeyen unsurlarını karşılaştırır (2002: 68-74). Biray, Kazak ve Karakalpak halkların sözlü geleneği olan ayıtıs ve Anadolu âşıklık geleneği üzerinde mukayeseli çalışma yapmıştır (2003: 58-75). Karşılaştırmalı çalışmalar en son 2003 yılında yapılmıştır. Bu makalede Türkiye ve Kazakistan’da âşıklık geleneğinin son durumunun karşılaştırmalı olarak tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada 2022 yılında Türkiye’nin beş ilinde, 2023 yılının ilk ayında bir ilde olmak üzere toplam altı ilde gözlem ve görüşme tekniği kullanılarak alan çalışması yapılmıştır:

- a. 21-22 Şubat 2022’de 9.Uluslararası Ege Âşıklar Bayramı için Denizli’de,
- b. 26 Haziran 2022’de 1.Uluslararası Posoflu Âşıkları Anma Program için Bursa’da,
- c. 30 Temmuz 2022’de 1.Uluslararası Âşıkları Bayramı için Erzurum’un Oltu ilçesine bağlı Ünlükaya köyünde,
- d. 18 Kasım 2022’de 3.Uluslararası Âşıklar Buluşması için Yalova’da,
- e. 21 Kasım 2022’de Türk Dünyası Sazları Buluşması için Samsun’da,
- f. 7 Ocak 2023’te 26.Uluslararası Osmaniye Çukurova Âşıklar Bayramı için Osmaniye’de alan araştırması yapılmıştır.

Anadolu âşıklarının mevcut sayısını tespit etmek için TC Kültür ve Turizm Bakanlığıyla irtibata geçerek e-posta yoluyla istatistik verilere ulaşılmış ve Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü’nün <https://teis.yesevi.edu.tr/> sitesinden yararlanılmıştır. Kazak ayıtısı için de Kazakistan’da 2022’de yılın başından sonuna kadar gerçekleştirilen akınlar ayıtısları takip edilmiştir. Ayrıca istatistik bilgilere ulaşmak için kaynak kişi olarak Uluslararası Ayıtıs Akınları ve Türkücü-Destancılar Birliğinin temsilcisiyle görüşme yapılmıştır. Elde edilen verilerden hareketle Türkiye ve Kazakistan’daki Âşıklık Geleneğinin güncel durumu her iki ülkedeki âşıkların mevcut sayısı, düzenlenen programlar ve âşıkların yaptığı performansları olmak üzere üç alt başlık altında değerlendirilmiştir.

1. Türkiye ve Kazakistan’daki Âşıkların Mevcut Sayısı

Âşıklık Geleneğinin sürdürülebilmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılması doğrudan doğruya geleneği temsil eden ve yaşatan âşıklara bağlıdır. Dolayısıyla Türkiye ve Kazakistan’daki âşıkların sayısının tespit edilmesi gerekir. Bu durum, geleneğinin geleceği hakkında söz edebilmek ve tahminde bulunmak için son derece önemlidir. Türkiye âşıkları 1970 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığının envanter sistemlerine kaydedilmektedir. Ayrıca *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü’nün* sitesinde de yer almaktadır. Kazakistan akınları ise 2011 yılından beri “Halıkaralık Ayıtıs Akındarı men Jırşı-Termeşiler Odası” yani Uluslararası Ayıtıs Akınları ve Türkücü-Destancılar Birliğinin listesine alınmaktadır.

Türkiye âşıklarıyla ilgili istatistik verilere ulaşmak için Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğüne e-mail üzerinden yazı gönderilmiştir. 16 Mart 2023 tarihinde bakanlıktan gelen veriler şu şekildedir:

No	İsim	Sayı
1	Toplam Kayıtlı Sanatçı Sayısı	672
2	Kayıtlı Kadın Sanatçı Sayısı	18
3	Kayıtlı Erkek Sanatçı Sayısı	654

Tablo1. Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğünün Âşıklarla ilgili istatistik verileri

Tabloda 1’de listedeki veriler Zakir, kalem şairi ve halk şairi olarak değil halk ozanı/âşık olarak kaydedilen sanatçıların sayısını göstermektedir. Fakat bu arada Türkiye’de bakanlığa kayıtlı olamayan âşıkların olduğunu söylemek gerekir. Nitekim Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğünün *web* sitesinin madde arama kısmından son dönem olarak verilen 20.yüzyılı seçerek “âşık” kelimesini yazıp arandığında 1000’den fazla isim çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili araştırmacı Dilay Nakış’ın çalışması önemlidir. Nakış, *Anadolu Âşıklık Geleneğinin Siyasal Kültürle İlişkisi* üzerinde hazırladığı yüksek lisans tezinde 12 Ocak 2021 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Halk Kültürü Araştırmaları Birimi’nde folklor uzmanı olan Dr. Tanju Ozanoğlu ile görüşüğünü ve bakanlığa kayıtlı olan âşıkların sayısının 684 olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu bilgiyi aktarırken sayıyı nasıl tespit ettiğini şöyle açıklamıştır:

“Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan listede 1149 kişi kayıt altına alınmakla birlikte çeşitli unvanlarla sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalara göre yaptığımız analiz sonucunda 44 Zakir, 12 Kalem Şairi, 455 Halk Şairi, 635 Halk Ozanı/Âşık, listede unvanı yanlış yazılan ama âşık olduğunu fark ettiğimiz 49 kişi bulunmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda âşık unvanıyla kayıtlı bulunan toplam âşık sayısı 684 olarak tespit edilmiştir” (Nakış 2021: 86).

12 Ocak 2021’e kadar bakanlığa kayıtlı olan âşıkların sayısı 635 ise iki seneden sonra, yani 16 Mart 2023 tarihinde 672’ye çıkmıştır. Nakış’ın çalışmasında, 49 âşığın bakanlık listesinde unvanı halk ozanı/âşık değil zakir, 12 kalem şairi, 455 halk şairi olarak yanlış yazıldığı tespit edilmiştir. Yukarıdaki veriye bu 49’u eklendiğinde âşıkların toplam sayısı 721 olur ve onun %2,7’si kadın âşıklardır. Türkiye’de en genç âşık olarak Bursalı Taha Furkan Şahin ve Kayserili Halil Daylak ismi bilinmektedir. 2002 doğumlu âşık Taha, ortaokul öğrenciliğinden beri ustalarla birlikte âşık atışmalarına katılmaktadır (KK1). 2002 doğumlu âşık Halil ise ilk defa lise öğrencisiyken, yani 2019’da usta âşıklarla büyük sahnede atışma yapmış ve ondan beri devam etmektedir (KK2; Kaya 2022: 40-54).

Kazak akınının sayısını tespit etmek için araştırma esnasında kaynak kişi olarak *Uluslararası Ayıt Akınları ve Türkücü-Destancılar Birliğinin* temsilcisi olan akın Şugayıp Sezimhan ile görüşme yapılmıştır. Onun paylaştığı bilgilere göre Birliğe açıldığı 2011 yılından beri 180 akın üye olmuştur. Fakat üye olmasa da ayıtlara katılan akınların sayısı daha fazladır (KK3). Türkiye’deki gibi Kazak akınlarının da tamamı Birliğe üye olmadığından dolayı net bir istatistik veriye ulaşmak mümkün değildir. Bu yüzden çalışmada 2022’de Kazakistan’da yılın başından sonuna kadar yapılan ayıtlar gözlemlenmiştir. Neticede uluslararası, ülke ve ilçe gibi bütün düzeyde 60 civarında ayıtın düzenlendiği ve o programlara 200’den fazla akının katıldığı tespit edilmiştir. Bunun dışında 2022’de atışmaya katılmasa da ondan önce akın olarak bilinenler de mevcuttur. Hepsini sayıldığında akınların toplam sayısı 370 olmuştur. Onun yaklaşık %20’si kadın âşıklardır. En genç akınlar, 5.sınıf öğrencileridir. Örneğin, 13 Nisan 2022 tarihinde Kazakistan’ın Kostanay şehrinde düzenlenen “Jas Tulpar” ayıtında Baş ödülü kazanan Dinasil Bakıtbek de (<https://baq.kz/qostanayda-otken>), 28 Ekim 2022’de “Jas Tulpar Jırlaydı” ayıtında birinci olan Allajar Bekmuratoglu da 5.sınıf öğrencisidir.

Türkiye âşıkları arasında günümüze kadar akademisyen olarak bilinen iki kişi vardır. Onlardan biri, Yetik Ozan mahlasıyla tanınan Dr. Turgut Günay (Çolak 2014: 3),

diğeri ise mahlası Âşık Nuri Şahinoğlu olan Doç. Dr. Bekir Sami Özsoy'dur (Alptekin 2009: 36). Bunların dışında bazı âşıkların ortaokul ve lise öğretmeni olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda âşıkların eğitim durumu akademisyenler tarafından defalarca ele alınan konulardandır. Araştırmalara göre bazılarının ilkokul ya da ortaokul mezunu olduğu anlaşılmaktadır (Ekici 2011: 17-24; Taşkaya ve Taşkaya 2011: 60-72; Ölçer Özünel 2019: 39-45). Bu hususta Kazak akınlarının durumu farklıdır. 17 yaş altında olan akınlar ortaokul ve lise öğrencileridir. Yaşı ondan büyüklerinin arasında lise mezunu olmayanına hiç rastlanmaz. Lise mezunu olanları, üniversitede eğitim görmüş ve bazıları yüksek lisans ve doktora yapmıştır. Günümüzde akademik yönünü geliştirenlerin sayısı 30'dan fazla, yani bütün Kazak akınlarının %9,4 oranındadır. Şimdiye kadar 15 akın doktora tezini savunmuşlar ve onların 2'si Prof. Dr. unvanını almaya hak kazanmışlardır. Bunun dışında 5'i doktorasını devam etmekte ve 10'un üstünde akın bilim uzmanıdır. İki akın matematik ve ekonomik uzmanı, diğerleri ise kültür, halk bilimi ve edebiyat alanında çalışmış, Kazak aytısı üzerinde tez savunmuş, kitap, makale yayımlamış, bildiri sunmuşlardır. Ayrıca üniversitelerin Kazak Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde Âşık Edebiyatı derslerini vermektedir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse akademisyen akınlar aytısı hem uygulamakta hem de bilimsel açıdan inceleyip eğitimi vermektedir. Ayrıca akademisyen akınlardan biri Prof. Dr. Amanzhol Altay Kazakistan Cumhuriyeti Meclis Paramentosunun 7 ve 8.dönem, akın Rinat Zayıtov ise 8.dönem Milletvekili seçilmiştir.

Genel olarak bakıldığında ve elde edilen verilere göre Âşıklık Geleneği/Aytısı Türkiye'de 721 âşık, Kazakistan'da ise 370 akın temsil ettiği anlaşılmaktadır. Her iki ülkeyi karşılaştırdığında Kazakistan'da kadın âşıkların ve genç âşıkların sayısı Türkiye'ye göre daha fazla olduğu görülmüştür. Bunun sosyolojik, ekonomik ve kültürel değişimler açısından bakıldığında birçok sebebi vardır. Örneğin, bağımsızlık aldıktan sonra Kazak toplumunda tarih, dil, edebiyat, gelenek, görenek gibi millî değerler önemsenmiştir. Ayrıca devlet kurumları ve iş adamları tarafından yapılan destekler ve akınlara büyük miktarda verilen teşvikler aytısının gelişmesine ve yaygınlaşmasını sağlamıştır.

2. Kazakistan ve Türkiye'de Âşıklar Programının Düzenlenmesi

Kazakistan ve Türkiye'de âşıklar programının düzenlenmesinde benzerlikler de farklılıklar da bulunmaktadır. Ortak unsurlardan birisi olarak âşıkların 19.yüzyılın sonu 20.yüzyılın başlarında Anadolu ve Kazak sahasında gerçekleştirilen panayırlarda, Kazakça jarmentelerde icra etmeleridir. Bundan sonra âşıklar programı Türkiye'nin çeşitli bölgesinde geleneksel bir Bayrama dönüşmüş ve her yıl aynı başlık altında devamlı olarak düzenlenecek seviyeye gelmiştir. Türkiye'deki örnekler genel olarak bakıldığında özellikle Çukurova ve Ege bölgelerinde ve Erzurum, Kars, Sivas, Konya, Bursa, Samsun ve Yalova gibi şehirlerde gerçekleştirilmektedir. Örneğin, 2022 yılında Konya'da 56. Konya Âşıklar Bayramı (<https://halktv.com.tr>), Osmaniye'de 26.Uluslararası Osmaniye Çukurova Âşıklar Bayramı, Sivas'ta 15.Uluslararası Geleneksel Âşıklar Bayramı (<https://www.haberturk.com>), Sultanbeyli'de 15.Uluslararası Âşık Nusret Sümmanoğlu Anma Programı ve Âşıklar Şöleni (<https://www.sultanbeyli.bel.tr>), Denizli'de 9.Uluslararası Ege Âşıklar Bayramı (<https://www.youtube.com>), Yalova'da 3. Uluslararası Âşıklar Buluşması (<https://www.youtube.com>), Samsun'da 3. Türk Dünyası Sazları Buluşması (<https://www.caytvhaber.com>), Erzurum'da 1.Türk Dünyası Ünlü Kaya Âşıklar Buluşması gibi programlar düzenlenmiştir. Bunun dışında birkaç şehirde anma gibi bir süre etkinlikler de yapılmıştır. Burada dikkate değer hususlardan birisi, 2022 senesinde 56. yapılan Konya Âşıklar Bayramı 1966 yılından, 26. gerçekleştirilen Uluslararası Osmaniye Çukurova Âşıklar Bayramı ise 1997'den beri devam etmektedir.

Bu tür programlarda sadece Türkiye değil Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Irak, Gürcistan gibi ülkelerin sanatçıları yer almaktadır. Etkinlikler Büyükşehir Belediyeleri, Kültür Müdürlükleri, dernekler ve vakıflar tarafından desteklenmiştir. Örneğin, 2022-2023 yılında Denizli, Bursa, Erzurum, Yalova, Samsun ve Osmaniye gibi şehirlerde düzenlenen programlarda katılan bütün âşıklara sembolik hediyeler ve herkese 2000-3000 TL gibi teşvikler verilmiştir.

Kazakistan'daki programların Türkiye'dekinden farklı tarafı da aytısların akınların yaşlarına göre sınıflara ayrılmasıdır. Yani âşıklar atışması öğrenciler, gençler ve genel aytıslar olmak üzere ayrı ayrı düzenlenmektedir. Her birinin kendisine has özgün bir unsurları vardır. Bunlardan ilki, ortaokul ve lisede eğitim alan öğrenci âşıklar arasındaki söz yarışmalarıdır. Öncelikle, şiir yazma ve irticalen şiir söyleme yeteneği olan öğrenciler okul içindeki etkinliklere katılacaklardır. Orada kendisini ispatlayıp başarılı olanları Eyalet düzeyinde ilçe veya ilde, ondan sonra ülke genelinde düzenlenen yarışmalarda yer alacaklardır. Örneğin, 2022 yılında ortaokul ve lise öğrencilerine yönelik ülke genelinde Karagandı'da "Armısın, Az Navrız", Kızılorda'da "Köktem Nuru", Akmola'da "Bala Akın – jas Darın", Oral'da "Tartınbay söyler asılmin", Aktöbe'de "Erkindik Kıranı Şarıkta", Pavlodar'da "Jır Alıbı – Jambıl", Almatı'da "Men Jastarga Senemin" ve "Jambıl menin jay atım, halk menin şın atım", Kostanay'da "Jas Tulpar" Astana'da "Men Kazaktın Balası" ve "Akberen", Türkistan'da "Jas Tulparlar jırlaydı" gibi programlar gerçekleştirilmiştir. Hangi program olsa da her etkinlikte 8-16 arasında öğrenci âşik hünelerini göstereceklerdir. Onların sanatını 5-6 kişiden oluşan jüri üyeleri değerlendirerek başarılı olanlarına Baş ödül, birinci, ikinci, üçüncü ve özel ödül olmak üzere teşvikler verecektir. Örneğin, 13 Nisan 2022 tarihinde Kazakistan'ın Kostanay şehrinde düzenlenen "Jas Tulpar" ayıtısında Baş ödülü kazanan 5.sınıf öğrencisi Dinasil Bakıtbek'e 100 000 tenge, yani 220 ABD doları karşılığında teşvik verilmiştir (<https://baq.kz/qostanayda-otken>). Günümüzde bu tür söz yarışmalar, Kazakistan'ın her şehrinde Belediyeler, İl Millî Eğitim Müdürlüğü, İl Kültür Müdürlüğü, dernekler ve vakıflar tarafından yapılmaktadır.

Aytıs'ın ikinci türü 29 yaş altındaki genç âşıkların katıldığı programlardır. Bazen Eyalet, bazen de ülke genelinde düzenlenmektedir. Katılımcıları çoğunlukla üniversite öğrencileri ve mezun olanlardır. Örneğin, 2022 yılında Almatı'da Abay Kazak Millî Pedagoji üniversitesinde "Menin pirim – Süyinbay" adlı 4.Öğrenci Âşıklar atışması (<https://www.kaznpu.kz/kz>), Atrav'da Zeynolla Kabdolov'un 95.Yıl Dönümü münasebetiyle ilgili "Biz Janbasak..." adlı üniversite öğrencileri ayıtısı, Astana'da Âşik Dulat Babatayovlu doğumunun 220.Yıl Dönümü münasebetiyle ilgili genç âşıklar atışması (<https://ticketon.kz/event>), Şimkent'te "Kümis Dombıra-2022" genç akınlar atışması (<https://ardak.kz/archives>) ve Satpayev şehrinde "Söyle tilim, alandama, tartınba" adlı genç akınlar atışması (<https://kaz.zakon.kz/6017009>) düzenlenmiştir. 2022 senesinde "Menin pirim – Süyinbay" dördüncü kere, "Kümis Dombıra-2022" ise ikinci kere gerçekleştirilmiştir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse bu iki program Türkiye'deki gibi geleneksel bir Bayrama dönüşmüştür. Genç âşıklar programları Belediyeler, İl Kültür Müdürlükleri, üniversiteler, iş adamları, dernekler ve vakıfların desteğiyle gerçekleştirilmektedir. Bu tür söz yarışmalarında başarılı olan genç âşıklar Baş ödül, birinci, ikinci, üçüncü, özel ödül ve Üniversite bursu gibi teşviklerle ödüllendirilecektir.

Âşıklar atışmasının üçüncüsü ise özellikle büyüklerin, bazen gençlerin de yani bütün âşıkların katıldığı genel programlardır. Bu tür aytıslar ülke genelinde ve uluslararası düzeyde gerçekleşir. 1980 yılından itibaren ayıtis programlarını Jürsin Erman adlı şair yönetmektedir (Asanov 2010: 30). O, programların düzenlenmesi, iş adamlarının gele-

neği desteklemesi, başarılı akınlara teşviklerin verilmesi, etkinliğin televizyondan yayınlanması gibi ayıtın bütün sorumluluğunu üstlenmektedir.

Araştırma esnasında 2022 yılında Kazakistan'da devlet kurumlarının, iş adamlarının ve vakıfların desteğiyle 50 civarında beş tür etkinliğin yapıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri, Kazakistan'ın her şehrinde düzenlenen ulusal ve uluslararası genel söz yarışmalarıdır. Genelde bu tür ayıtlarda baş ödül olarak araba hediye edilir. Bunun dışında birinci, ikinci ve üçüncü olan akınlara 1-5 ABD doları arasında teşvikler verilir. Amerikalı araştırmacı Dubuisson'ın Kazak ayıtı hakkındaki makalesinde 2006 yılında Baş ödülü kazanan akına araba verildiğini ifade etmiştir (2010: 103-104). Baş ödül olarak araba hediye etme geleneği günümüzde de devam etmektedir. Ayrıca uluslararası ayıtlara Moğolistan, Özbekistan ve Çin'de yaşayan Kazak akınları ve Kırgızistan'dan Kırgız akınları davet edilir. Kırgızistan'da yapılan âşıklar atışmasına da Kazak akınları katılır. İkinci tür etkinlik, 2012 yılından beri Kazakistan Cumhuriyeti Kültür ve Spor Bakanlığı tarafından her sene yılda bir kere düzenli olarak gerçekleştirile gelen "Altın Dombıra" ayıtıdır. Yani yarışmanın Baş ödülü, gerçek altından kaplanıp hazırlanan sembolik "Altın Dombıra" ve 3 milyon tenge (6 600 ABD doları) gibi teşviktir. Kazanan âşik programın sembolik olarak verilen ödülü "Altın Dombıra"yı alır ve onu kendi memleketinin müzesine koyar ama sahiplenemez. Sonraki yılda başka birisi kazanırsa "Altın Dombıra" onun memleketine götürülür. Bu ödülü üç kere kazanan ancak tamamen sahiplenemez. Günümüzde bu başarıyı elde eden tek kişi, Kızıldor dalı akın Muhtar Niyazov'tır. 9-10 Aralık 2022 tarihinde Türkistan'da bu programın on birincisi yapılmıştır. Adı geçen etkinliğe yıl boyunca ülke genelinde veya uluslararası düzeyde yapılan âşıklar atışmalarında kazanan başarılı akınlara katılır. Üçüncü tür Ayıt, "Assyltas" vakfı tarafından düzenlenip geleneksel bir Bayrama dönüşen "Asıl Dombıra" programıdır. Örneğin, bu etkinlik 2022 yılında üç kere, yani ikisi çeyrek final, üçüncüsü ise son final olarak düzenlenmiştir (<https://didar-gazeti.kz/>). 2022'de yapılan programda birinciye ödül olarak lüks model bir araba hediye edilmiştir. İkinciye 2 milyon tenge (4400 ABD doları), üçüncü olan üç kişiye 700 000 tengeden (1500 ABD dolardan), özel ödül olarak üç kişinin her birine 500 000 tengeden (1100 ABD doları), bir kişiye "Asıltas Bursu" ve katılan diğer sekiz akına 300 000 tengeden (650 ABD doları) teşvik verilmiştir. "Asıltas Bursu"nu alan akının hesabına yıl boyunca her ayda 200 000, toplamda 2400 000 tenge (5400 ABD doları) yatırılacaktır. Bundan sonra "Asıl dombıra" ayıtı, Kazakistan'ın "Habar" Televizyon kanalında haftada bir kere yayınlanacak program haline gelmiştir. Bu ayıtta Kazakistan'ın 20 şehirden her birinde üçer akından oluşan 20 takım katılmış ve program televizyonda 2022 yılın Eylül-Aralık arasında dört ay boyunca yayınlanmıştır (<https://khabar.kz/>). "Asıl dombıra" ayıtı tamamen "Assyltas" vakfı tarafından desteklenmiş ve büyük miktarda teşvikler verilmiştir.

Dördüncü tür ayıt, bir ailede yaşayan âşıkların söz atışmasıdır. Bu tarzdaki etkinlikler, 2022 yılında Kazakistan'da iki kere düzenlenmiştir. Biri 15 Mayıs Uluslararası Aile Günü kapsamında, diğeri Kostanay'ın İl Kültür Bakanlığı desteğiyle yapılmıştır (<https://www.gov.kz/>). Beşinci tür program, "Bircan-Sara izimen" adlı 12 kadın ve 12 erkek akının katıldığı kız ile yiğit âşıklar arasındaki atışmalardır. Bu ayıt, 2022 yılında "Almaty TV" kanalının özel olarak çektiği televizyon programıdır (<https://www.youtube.com>). Her iki ülkede de âşıklar atışması programlarının her yıl defalarca düzenlenmesi toplum geleneğe değer vermesidir. O geleneğin canlanmasını ve âşıkların/akınlara irticalen şiir söyleme yeteneğinin gelişmesini sağlamaktadır.

3. Kazakistan ve Türkiye Âşıklarının Performansı

Âşıkların sanatsal görevi, halkın önünde şiir söyleme yeteneğini yani kendi sanatını göstermesi ve bu geleneği yaşatmasıdır. Bu açıdan bakıldığında Kazakistan ve Türkiye âşıklarının sahnede yaptığı performansları dikkate değerdir. Dolayısıyla âşıkların performansını ele alırken onların sahnede tek başına icra etmesi, iki veya ikiden fazla kişinin karşılıklı atışması, irticalen şiir söyleme yeteneğinin sınanması, saz eşliğinde veya sazsız şiir söylemesi, bağlama ve dombiradan başka müzik aletleri kullanması gibi konular değerlendirilmelidir.

Sahnede tek başına performans yapmak Kazak sahasına göre Anadolu'da daha yaygındır. Türkiye âşıkları sahneye tek başına çıktığı zaman doğaçlama değil, çoğunlukla ezberinde olan kendi yazdığı türkülerini, destanlarını veya kendinden önceki ozanların şiirlerini yani usta malını söylerler. Örneğin, 18 Kasım 2022'de Yalova'da gerçekleştirilen Uluslararası Âşıklar Buluşmasında âşık Temel Turabi kendi annesine yazdığı türküsünü seslendirmiştir. 21 Kasım 2022'de Samsun'da düzenlenen programda ise âşık Eyüp Tadi Karacaoğlan'dan bir parça icra etmiştir. Bunun gibi örnekler 2022 yılında Denizli, Ünlükaya, Bursa ve Samsun'da düzenlenen âşıklar Bayramlarında da rastlanmıştır. Kazak akınlarının tek başına söylediği şiirlere Kazak folklorunda "arnaw ölen" denir (Ahmetov ve Şanbayev 1998: 54). Bu tür şiirler genelde etkinliğin açılışında konuk olarak davet edilen akın tarafından ya da âşıklar şöleni dışındaki festivallerde icra edilir. Örneğin, "Altın Dombıra" programının açılışında bakanlık temsilcileri jüri üyeleri arasında yer alan akın Muhtar Niyazov'dan "arnaw ölen" söylemesini ister. O sırada Muhtar sahneye çıkar ve aniden yaşanan bu olayı dile getirir.

... Birak bizge bastısı halık kana Aytıs dep munda basın kuragan dal Kötererde aytıştı kötergender Sınağanda ayamay sınağandar Aman bolsın Kazagım Altı Alaşım Şad-şadımın külinder, cılamandar, Taska tamır bekitten karağayday Kanday davul soksa da kulamandar	... Fakat bize en önemlisi millettir ancak Aytıs diye burada bir araya gelen Gerektiği yerde aytısı çok destekleyendir Gerektiği yerde hiç acımadan eleştirendir Sağ olsun Kazak'ım Altı Alaş'ım Mutlulukla gülümse, hiç ağlama Taşlara kök salmış çam gibi Ne rüzgârlar esse de yıkılmayın

(<https://www.facebook.com/muhtar.niyazov>).

Bu doğaçlamada Akın Muhtar, âşıklık geleneğinin gelişmesini destekleyen bakanlık-tan ve 35 yıldır aytıs programını yöneten Jürsin Erman'dan bahseder. Ayrıca geleneğin var oluşuna sebep olan, geleneğin değerini bilen ve akınları yeri geldiğinde destekleyen, yeri geldiğinde eleştiren milleti övmekte ve en içten dileklerini iletmektedir. Bu doğaçlamadan sonra diğer akınların karşılıklı atışması devam etmiştir. Arnaw öleden görüldüğü üzere Kazak akınlarının tek başına söylediği şiirler bu tarzdadır. Demek ki Kazakistan'da akınların tek başına türkü söylemesi değil rakibiyle karşılıklı atışması çok önemsenmektedir. Ayrıca insanlar akınlardan şiiri ezberden değil anında söylemesini talep ederler. Yani "akın" adını almak için sanatçının irticalen şiir söylemesi ve rakibiyle söz atışması şarttır. Kazak aytısı üzerinde yapılan Ergun ve Şişman çalışmalarında irticalen şiir söyleyip aytısa (atışmaya) düşmesi âşıkların en önemli özelliği olduğu ifade edilmiştir (Ergun 1994: 8; Şişman 2002: 70). Aynı şart Türkiye âşıklarında da rastlanmaktadır. Fakat bunu etkinliğe katılan bütün âşıklar denemezler, sadece şairlik yeteneği güçlü olan âşıklar yaparlar. Bunun örneği 2022 yılında Ünlükaya'da, Bursa'da, Denizli'de, Samsun'da ve Yalova'da düzenlenen âşıklar Bayramlarında görülmüştür. Örneğin, Yalova'da Âşık Rahim Sağlam ile Âşık Taner Öztürkoğlu, Osmaniye'de Âşık Temel Turabi ile genç Âşık Halil Daylak ve Âşık Eyüp Tadi ile Âşık İhsan Öksüz irticalen şiir söyleyerek atışma yapmıştır.

Her iki ülkede de âşıkların şairlik ve irticalen şiir söyleme yeteneğini sınamak için her türlü yola başvurulmaktadır. Bu, Kazak sahasında “jerebe”, Anadolu’da ise ayak verme yöntemiyle gerçekleşmektedir. Yani Kazakistan’da rakibi önceden belli olan akınlar kendi aralarında anlaşip hazırlanmaması için kimin kiminle atışma yapacağına “jerebe” yoluyla sahnede karar verilecektir. Jerebe kuralına göre sahneye bir akın çağırılacak ve o akın, heybe içindeki kapalı zarflardan birisini alarak kendi rakibini seçecektir. Ondan sonra seçilen akınla yarım saat boyunca atışma yapacak ve diğer akınların da söz yarışması aynı yolla devam edecektir. Örneğin, 2022 yılında Astana, Türkistan’da düzenlenen ayıtlarda jerebe kullanılmıştır. Türkiye’de ise sahnede âşıklara ayak verilecek, âşıklar bu ayağı bozmadan atışacaktır. Buradaki asıl amaç, âşıkların/akınların irticalen şiir söyleme yeteneğini sınamak, geliştirmek ve en önemlisi geleneği korumaktır.

Her iki ülkede de söz yarışması bazen iki, bazen de ikiden fazla âşıkların arasında gerçekleşir. Anadolu’da her ikisine de genel olarak atışma derler. İki den fazla âşığın atışması Samsun’da âşık Rahim Sağlam, âşık Temel Turabi ve âşık Eyüp Tadiil arasında gerçekleşmiştir. Kazak halk edebiyatında ise ikiden fazla âşığın katıldığı atışmalara “Kulmambet aytısı” adı verilmiştir (Nurimanov 2014: 28-30). Bu ad, 19. yüzyılın ünlü akınlarından biri Kulmambet ismiyle bağlantılıdır. Menkıbelere göre o, çıraklarını toplayıp hepsini atışmasını sağlamıştır. Bu gelenek günümüz Kazakistan’da devam etmektedir. Bu tür atışmalarda akınlar usta malını ya da ezberinde olan türkülerini söylemez. Ayrıca her âşık farklı konuyu da işlemez, birinin başlattığı konuyu diğerleri devam edecektir. Örneğin, 24 Ekim 2022 tarihinde Kızılorda Eyaletinin Şiyeli ilçesinde yapılan aytısta Bekaris Şoybekov, Rüstem Kayırtay, Meyirbek Sultanhan ve Erjan Amirov atışmıştır (<https://www.youtube.com/watch?v>). Dört akın aynı anda sahnede ayakta durarak sırayla doğaçlama söylemiştir. Konuyu açan Erjan, diğer üç akına taşlama yaparak bir köşeye sıkıştırmaya çalışır. Onlar da cevaplar ve dört kişi arasındaki tartışmaya döner. Genel olarak bakıldığında ikiden fazla âşıkların atışması her iki ülkedeki geleneğin benzerliklerindedir. Buradaki tek fark, sırası geldiğinde Anadolu âşıkları ayağı değiştirmeden birer dörtlükten söylerler ve 4-5 kere sıra aldıktan sonra mahlasını kullanarak atışmayı sonlandırırlar, Kazak akınları ise konuya önem vererek farklı ayaklarla birkaç dörtlükten söylerler. Atışmalarda birer dörtlükten söylenen şiirler Kazak folklorunda “kayım ölen” denilir (Ahmetov ve Şanbayev 1998: 205). Fakat bu atışmada mahlas kullanılmaz. Günümüz Kazakistan’daki âşıklar programlarda birer dörtlükten söylenen “kayım aytısı” değil, “Türe Aytısı” ve “Süre Aytısı” adı verilen aytısının genel türü yaygındır. Bunun özelliği, akının söyleyeceği dörtlüğe sınır konulmamasıdır. Yani kaç mısralık şiir söyleyeceği akının kendi isteğine bağlıdır. Bu tür atışmalarda kullanılan şiir türünü Şişman şöyle açıklamaktadır. “*Yine Kazak halk şiirinde vakaya dayalı, kapsamlı, çok sayıda mısraın ardına sıralanmasıyla oluşan ve adına jır denilen bir nazım biçimi daha vardır ki, bu da dörtlükler halinde söylenmemesi dışında bizdeki destan biçimini anımsatır. Ancak jırın dizeleri genellikle yedi hecedir. Kazak halk edebiyatında, tarihi hikâye ve kahramanlık şiiri karşılığı olarak kullanılan “Dastan” nazım biçiminin dizeleri de yedi-sekiz veya on bir heceden oluşmaktadır*” (Şişman 2002: 70). Bu da her iki ülkedeki âşıklık geleneğinin kendine has özelliklerindedir.

Anadolu ve Kazak sahasında, âşıklık geleneğine ait ortak özelliklerden biri de âşıkların saz kullanmalarındır. Genelde şiirlerini Türkiye âşıkları bağlama, Kazakistan akınları ise dombıra eşliğinde söylerler. 2002 yılında Türkiye ve Kazakistan Âşıklık Geleneğini Karşılaştıran Şişman “Anadolu’daki geleneğin bugünkü icrasında kullanılan müzik enstrümanı, telli sazlardan olan “bağlama”dır. Kazak halk şiirinde ise jırav ve akınlar biçimsel olarak da bağlamaya benzeyen “dombıra” yı kullanmaktadırlar” (Şişman

2002: 70) ifadesinde bulunmuştur. Günümüzde ise her iki ülke âşıkları bağlama ve dombıra dışında başka müzik aletleri de çalmaktadırlar. Örneğin, 12 Haziran 2022 tarihinde Kazakistan'ın Ekibastuz şehrinde düzenlenen "Jır arkavı – Ekibastuz" adlı etkinlikte akın Böken Jiger şiirini Kıl-kopuz eşliğinde söylemiştir. Burada adı geçen Kıl-kopuz, ozanlık gelenek tarihinde Dede Korkut'un çaldığı olarak bilinen ve teli at kuyruğundan yapılan yaylı bir çalgıdır. Ayrıca Kazakistanlı âşıklardan birisi Davren Iskakov aytıslarda bazen dombıra, bazen de akordeon kullandığı görülmüştür. 18 Kasım 2022 tarihinde Yalova'da gerçekleştirilen programda ise Şerif Pir kemeñçe kullanmıştır. Kemeñçe, kıl-kopuza benzeyen yaylı çalgıdır. Fakat Şerif âşık değil bir sanatçıdır.

Âşıkların sazsız atışma yapmasını her iki ülke geleneğindeki özelliklerden biri olarak ele almak gerekmektedir. Kazakistan'daki sazsız atışmalar yazılı kültür ortamında da meydana gelmiştir. Yani 19. yüzyılda Kazak sahasında mektuplaşma yoluyla başlayan yazılı ayıtıs Covid-19 küresel salgın döneminde tekrar canlanmıştır (Nurimanov ve Kishkenbayeva 2021: 103). Türkiye'de ise sazsız atışmalar sahnede bir tiyatro oyunu tarzında gerçekleşmiştir. Örneğin, 21 Ocak 2022 tarihinde Denizli'de düzenlenen Âşıklar Bayramında mahlası âşık Şahinoğlu olan Doç. Dr. Bekir Sami Özsoy ile mahlası âşık Sübhandereli olan Yunus Tömen sazsız atışma yapmıştır. Önce sahneye davet edilen âşık Şahinoğlu ayakta durarak elindeki mikrofonuyla "burada bir deli var mı?" diye seslenmiştir. On sırada ortaya âşık Sübhandereli çıkmış ve onun da eline mikrofon verilmiştir. Ondan sonra Şahinoğlu şöyle demiş:

Lan, sen delisin, bense delibaşyım
Delilerin gözü, kaşyım
Delilerin sofrasının aşyım
Ben deli olmayım, sen dur, deli ol.

Bu sözü sessizce dinleyen âşık Sübhandereli şöyle cevapladı:
Yani ne yapıyım, şimdi ne bileyim
Ben bunun karşısında ne söz buluyum
Ya usta sen git te ben peşinden geleyim
Ben deli olayım, sen zirdeli ol.

Sazsız atışma yapan iki âşık, sahnedeki hareketleri, mimikleri ve komik sözleriyle halkın gönlünü fethetmiştir. Her iki ülkedeki âşıkların sazsız atışması geleneği tür açısından zenginleştirmekte ve toplumda farkındalık yaratmaktadır. Genel olarak bakıldığında iki ülkede ortaklıklar, farklılıklar veya yaşadığı coğrafyaya has özellikler mevcuttur. En önemlisi, âşıkların temsilcisi olarak içinde yaşadığı geleneği sürdürmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Türkiye ve Kazakistan'daki âşık atışması/ayıtısının güncel durumunun karşılaştırmalı olarak ele alındığı bu çalışmada, genel anlamda bazı benzerlik ve farklılıklar tespit edilmiştir. Günümüzde âşıklık geleneğini, Türkiye'de 721 âşık, Kazakistan'da ise 370 akın temsil etmektedir. Kadın âşıkların oranı Türkiye'de %2,7 iken Kazakistan'da bu oran %20'dir. Türkiye'nin en genç âşığı 21 yaşında olup lisans öğrencisidir, Kazakistan'ın en genç akını ise 11 yaşında olup 5.sınıf öğrencisidir. Bu durum Kazakistan'da âşıklık geleneğinin Türkiye'ye göre daha küçük yaşlarda temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Türkiye'de üç âşığın, Kazakistan'da ise otuzdan fazla akının akademisyen olduğu anlaşılmıştır. Âşıkların/akınların sayısı farklı olmasına rağmen geleneğin temsilcileri her iki ülkede de toplumun sosyal hayatında değer kazanmıştır. Her iki ülkedeki âşık atışmasının düzenlenmesinde görülen benzer unsurlardan biri,

eskiden panayırlardan başlayan programların günümüzde geleneksel bir etkinliğe dönüşmesidir. Ayrıca bu etkinliklerin ulusal ve uluslararası düzeyde yapılabildiği farklı ülke sanatçıların katılımıdır. Kazakistan'da gerçekleştirilen aytısların Türkiye'dekinden farklı tarafı da âşık atışması programlarının ortaokul-lise öğrencileri, gençler ve usta akınlar olmak üzere üç düzeyde düzenlenmesi ve programlarda başarılı olan sanatçılara büyük miktarda teşviklerin verilmesidir. Bu, Kazak akınlarının basamak basamak yükselmesini ve şairlik yeteneğinin gelişmesini sağlamıştır. Kazakistan'da âşık atışmasının canlanması, gelişmesi, televizyon aracılığıyla millete sunulması ve popüler hâle gelmesinin birkaç sebebi vardır: İlk olarak bağımsızlık aldıktan sonra Kazak halkının geleceğe özen göstermesi ise, diğer sebebi devletin maddi olarak desteklemesi ve iş adamlarının kültüre yatırım yapması diyebiliriz. En önemlisi, 1980'li yıllardan beri şair Jürsin Erman'ın aytıslar programlarını düzenli olarak yürütmesini söylemek gerekir. Bu ilgi, akınların sayısını arttırmış ve söz ustalarının performanslarını zenginleştirmiştir. Türkiye'de ise Âşık Bayramı'nın her sene aynı başlık altında düzenli olarak yapıldığı, geleneksel bir bayrama dönüştüğü anlaşılmıştır.

Değerlendirme sonucuna göre geleceğin Türkiye ve Kazakistan'daki en temel benzerliği olarak âşıkların yaptığı performansları olduğu tespit edilmiştir. Yani her iki ülkenin söz ustaları sahnede tek başına da iki veya ikiden fazla kişiyle birlikte de sanatını icra etmektedir. Halk şairlerinin, saz eşliğinde veya sazsız da şiir söylediği ve bağlama/dombıra dışında başka müzik aletlerini de kullandığı belirlenmiştir. İrticalen şiir söyleme yeteneğinin sınılanması geleceğin her iki ülkedeki benzerliklerindedir. Bu çalışmanın Anadolu ve Kazak âşıkların fikir alışverişinde bulunmasına ve geleceğin daha da gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: L.N.Gumilyev Avrasya Milli Üniversitesi Bilimsel Etik Kurulunun 20.03.2023 tarihli ve 01 sayılı kararıyla Etik Kurul Onayı verilmiştir.

FİNANSAL DESTEK: This research has been funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP14869710 – Author's oral poetry of the Turkic peoples: genesis, typology, poetics)..

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAK KİŞİLER

KK1. Taha Furkan Şahin, 21, Bursa, asker, genç âşık, görüşme tarihi ve yeri: 26 Haziran 2022 / Bursa.

KK2. Halil Daylak, 21, lisansta Kayseri üniversitesinde 3.sınıf öğrenci, genç âşık, görüşme tarihi ve yeri: 06 Ocak 2023 / Osmaniye.

KK3. Şugayıp Sezimhan, 31, Almatılı, "Halklararası Ayıt Akınları men Jırşı-Termeşiler Odası" temsilcisi, üniversite mezunu, akın, görüşme tarihi ve yeri: 08 Ocak 2023 / Telefon görüşmesi.

KAYNAKÇA

Ahmetov, Zaki. *Adebiyettanu*. Terminder sözdüğü. Haz. Z. Ahmetov ve T. Şanbayev. Almatı: Ana Tili, 1998.

Alptekin, Ali Berat. Türk Halk Şiirinde Enver Paşa. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 26 (2009): 29-44.

Asanov, Kameshke. *Aytıs önerinin publitsistikalıq sıpatı*. Astana: Foliant. 2010.

Biray, Nergis. Aytıs; Aytıs-Tartıs. The Genre of Aytıs and Verbal Duelling Among Kazak Folk Poets. *Milli Folklor* 57 (2003): 58-75.

Çolak, Ahmet Savaş. Yetik Ozan, Hayatı ve Şiirlerinin Tematik İncelemesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, 2014.

Dubuisson, Eva-Marie. "Confrontation in and through the Nation in Kazakh Aitys Poetry". *Journal of Linguistic Anthropology* Vol. 20, Issue 1 (2010): 101-115.

Ergun, Metin. "Kazak Halk Akınlarında (Şairlerinde) Rüya Motifi". *Milli Folklor* 23 (1994): 8-14.

Ekici, Metin. "Âşıklık Geleceğinin Güncel Sorunları" Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır (ed.) *Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Âşık Sanatı Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, ss. 7-15, Ankara. 2011.

<https://ich.unesco.org/en/decisions/4.COM/13.72> erişim tarihi: 20.08.2022.

<https://ich.unesco.org/en/decisions/10.COM/10.B.20> erişim tarihi: 20.08.2022

- <https://halktv.com.tr/kultur-sanat/56-konya-asiklar-bayrami-sona-erdi-703628h> erişim tarihi: 25.11.2022.
- <https://www.haberturk.com/sivas-haberleri/29386577-sivasta-15-uluslararasi-geleneksel-asiklar-bayrami-duzenlendi> erişim tarihi: 25.11.2022.
- <https://www.sultanbeyli.bel.tr/videoelar/14-uluslararasi-asik-nusret-summanioglu-anma-programi-ve-asiklar-solenimizi-gerceklestirdik/> erişim tarihi: 06.06.2022.
- <https://www.youtube.com/watch?v=XRz6FxAZ4vU> erişim tarihi: 01.03.2022.
- <https://www.youtube.com/watch?v=NXm0W-ur820> erişim tarihi: 28.11.2022.
- <https://www.caytvhaber.com/karadeniz/samsunda-duzenlenen-turk-dunyasi-sazlari-bulusuyor-etkinliginde-turk-dunyasi-oz-50406h> erişim tarihi: 28.11.2022.
- <https://www.kaznpu.kz/kz/21076/news/> erişim tarihi: 10.03.2022.
- <https://ticketon.kz/event/zhas-aqyndar-aytysy> erişim: 20.05.2022.
- <https://ardak.kz/archives/17933> erişim tarihi: 20.08.2022.
- <https://kaz.zakon.kz/6017009-stbaevta-respublikalyk-zhas-akyndar-aitysy-otti.html> erişim tarihi: 10.12.2022.
- <https://ult.kz/post/mukhtar-niyazov-ush-durkin-altyn-dombyra-iegeri-atandy> erişim tarihi: 06.06.2022.
- <https://www.facebook.com/muhtar.niyazov/videos/3160327424246106> erişim tarihi: 11.12.2022
- <https://didar-gazeti.kz/barqytbel-bawrayy-duebirge-boelendi/> erişim tarihi: 15.08.2022.
- <https://khabar.kz/kk/zhoba-turaly-asyil-dombyra> erişim tarihi: 15.01.2023.
- <https://www.gov.kz/memleket/entities/kostanai-madeniet/press/news/details/431518?lang=kk> erişim tarihi: 10.01.2023.
- https://www.youtube.com/playlist?list=PLA8mECrqtluW_VO7IuPs1wk7bnbMsDtyr erişim tarihi: 01.02.2023.
- Kaya, Serhat. “Kayseri’de Yetişen Genç Bir Âşık Halil Daylak”, *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2022): 40-54.
- Ölçer Özünel, Evrim. “Geleneğin Geleceği: Somut Olmayan Kültürel Miras Unsuru Olarak Âşıklık”, *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2019): 39-45.
- Nakış, Dilay. 1970-2020 Yılları Arası Âşıklık Geleneği ve Siyasal Kültür. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, 2021.
- Nurimanov, Bekarys ve Zhuldyzay Kishkenbayeva. “Küresel Salgın (Covid-19) Sürecinde Kazakistan’da Âşık Atışmaları ve Salgınla İlgili Şiirlerin İncelenmesi”. *Millî Folklor 129* (Bahar 2021): 98-110.
- _____. Tauelsizdik cıldarındağı aytıs janrı. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Astana: L.N.Gumilev Avrasya Millî Üniversitesi, 2014.
- Salimjan, Guldana. “Debating gender and Kazakhness: memory and voice in poetic duel aytıs between China and Kazakhstan”. *Central Asian Survey* 36:2 (2017): 263-280.
- Şişman, Bekir. “Türkiye ve Kazakistan’da Yaşayan Âşıklık Geleneğinin Değişmeyen Unsurlar Açısından Karşılaştırılması”. *Millî Folklor 54* (2002): 68-74.
- Taşkaya, Serdarhan ve Osman Taşkaya. Türkiye’de Âşıkların Sorunları Ve Beklentileri. *E-Journal of New World Sciences Academy Humanities* Vol. 6. No. 1. (2011): 60-72.